

Suomen äänneopin kysymyksiä

FRED KARLSSON *Det finska högspråkets distonger och vokalkombinationer*. Turun Yliopiston fonetiikan laitoksen julkaisuja n:o 9. Turku 1970. 136 s. (Moniste.)

AXEL GROUNDSTROEM *Studien zur phonologischen Komponente der modernen finnischen Hochsprache*. [Diss., Tukholma 1971.] 153 s. (Moniste.)

FRED KARLSSON *Finskans rotmorfemstruktur: en generativ beskrivning*. Turun Yliopiston fonetiikan laitoksen julkaisuja n:o 10. Turku 1971. 80 s. (Moniste.)

Suomen yleiskielen äänneopin selvitteilyyn on vajaassa vuodessa saatu kolme laajahkoa lisää, joiden kaikkien aiheet lomittuvat toisiinsa. Syyskuussa 1970 julkaisi Fred Karlsson lisensiaatintyöhönsä perustuvan tutkimuksen yleissuomen diftongeista ja vokaaliyhtymistä. Touko—

kesäkuun vaihteessa 1971 puolusti ruotsalainen Axel Groundstroem Tukholman yliopistossa tohtorinväitöskirjaansa, jonka aiheena oli toisaalta diftongien ja vokaaliyhtymien, toisaalta vokaalisoinnun asema yleissuomen »fonologisessa komponentissa», ja heinäkuussa tuli julki Fred Karlssonin uusi puheenvuoro, aiheena suomen perusvartaloiden äännerakenne.

Fred Karlssonin ensimmäinen tutkimus on osaksi kokeellisuoneettinen, osaksi fonologinen. Suomen diftongien ja vokaaliyhtymien akustisista enempää kuin artikulatorisistakaan eroista ei aiemmin ole tiedetty mitään varmaa; selvänä on pidetty, että diftongit (*ai, oi, ui, äi, öi, ei, yi; au, eu, ou, iu, äy, ey, öy; uo, yö, ie*) kuuluvat samaan tavuun ja vokaaliyhtymät (*ae, ao, ea, eo, eä, ia, io, iä, iö, oa, oe, ua, ue, ye, yä, äe, äö, öä*) eri tavuihin, mutta sehän ei sano vielä mitään niin kauan kuin tavun ja tavunrajan foneettinen olemus on selvittämättä. Lukija odottaakin koetuloksia jännittyneenä: löydetäänkö intuitiivisesti tunnetulle tavunrajan ja sen puutumisen vastakohtalle tässä tapausryhmässä selvä akustinen ilmaus? Jännitystä lisää se, että on joukko varsinkin *k:n* astevaihteluun perustuvia vokaalisekvenssejä, »astevaihteludiftongeja», jotka koostuvat samoista segmenteistä kuin diftongit ja yleisen käsityksen mukaan silti ääntyvät tai voivat ääntyä vokaaliyhtymien tavoin. Ilmeneekö tällaisten supistumatausten (*näin 'jag såg', täyllä, pien*) ja alkuperäisten diftongitapausten (*näin 'så här', täynnä, vien*) välillä mitään kojeellisesti kirjattavissa olevaa akustista eroa?

Karlssonin kokeiden lähtökohtana on ollut 120 kehyslauseisiin painottomaan asemaan sijoitettua sanaa, joista 60 sisälsi diftongin ja 60 vokaaliyhtymän joko ensi tai toisessa tavussa (siis toisaalta *tuotto, valtain* -tyyppisiä, toisaalta *luettu, kattaen* -tyyppisiä tapauksia). Ne lausutettiin nauhaan kolmella yleiskielen puhujalla, ja nauhoitteista laadittiin analysoitavaksi sekä sona- että mingogrammit. Analyysia seuranneen tilastoinnin päätulokset olivat seuraavat:

1) Vokaaliyhtymät olivat kaikilla koehenkilöillä keskimäärin pitempiä kuin diftongit (pitemmyys kh:illä 1 ja 2 peräti 26 %, kh:illä 3 vähäisempi eli 12 %).

2) Kvantiteetin jakautumisen kannalta diftongit olivat keskimäärin hiukan kokapainoisempia kuin vokaaliyhtymät (edellisen ja jälkimmäisen vokaalin prosenttinen suhde eri koehenkilöillä diftongeissa 56 : 44, 58 : 42 ja 56 : 44, vokaaliyhtymissä 53 : 47, 54 : 46 ja 54 : 46).

3) Peräkkäisten vokaalien välinen siirtymävaihe oli diftongeissa täsmälleen yhtä pitkä kuin vokaaliyhtymissä. Selvää eroa diftongien ja vokaaliyhtymien välillä ei ilmennyt liioin intensiteetinkulussa eikä sävelkulussa.

Tuloksia voi pitää suuntaa antavina, vaikka lukijan mielessä viriääkin kysymyksiä. Ehkä vähäpätöisin on seuraava: onko ollut tarkoituksenmukaista sijoittaa sanat koelauseissa painottomaan asemaan? Karlsson itse mainitsee, että toisessa tavussa, siis sanapainottomassa asemassa, diftongien ja vokaaliyhtymien ero osoittautui pienemmäksi kuin ensi tavussa, ja niinpä voisi odottaa, että ero lausepainottomien sanojen ensi, ehkä toisessakin tavussa on vuorostaan vähäisempi kuin lausepainollisten. Tulokset tuskin olisivat kumoutuneet, jos ko sanat olisi äännetty lausepainollisina; sitä vastoin on mahdollista, että tässä asemassa, siis markanteimmassa ääntämyksessä, olisi voinut ilmetä muutakin eroa kuin jo havaitut. Hiukan vakavampi on toinen kysymys: onko varmaa, ettei vokaalien ominaiskestoilla ole ollut mitään vaikutusta tuloksiin? Yleissuomen 18 vokaaliyhtymää koostuvat keskimäärin melkoista väljemmistä segmenteistä kuin sen 17 diftongia; jos väljälle vokaalille annetaan lukuarvo 3, puolisupealle 2 ja suppealle 1, on segmenttien keskiväljyys vokaaliyhtymissä 2,1 mutta diftongeissa vain 1,5. Vielä jyrkemmin poikkeavat toisistaan edellisen ja jälkimmäisen segmentin keskiväljyyden erot: diftongeissa on edellinen komponentti keskimäärin väljempi kuin jälkimmäinen (suhde 1,9 : 1,2), mutta

vokaaliyhtymissä suhde on päinvastainen (1,8 : 2,4). Jos nyt erityyppisten diftongien ja vokaaliyhtymien suhteelliset osuudet ko esanoissa ovat olleet suunnilleen samat kuin diftongien ja vokaaliyhtymien kokonaisinventaarissa, voisivat varsinkin kvantiteetin jakautumista koskevat koetulosten erot selittyä yksinkertaisesti siitä, että vokaalin ominaiskesto on sitä suurempi, mitä väljempi vokaali on kyseessä. Kun tekijä ei luettele ko esanojaan, ei lukija voi tarkistaa epäilyjensä aiheellisuutta. Toivottavasti epäilyt osoittautuvat turhiksi.

Näiden lisäksi nousee mieleen vielä kolmas kysymys: voidaanko tekijän tavoin perustelematta edellyttää sellaista tasa-koosteista yleiskieltä, jossa diftongien ja vokaaliyhtymien keskinäiset suhteet olisivat suunnilleen vakiintuneet? Suomen puhuttu yleiskieli on niin nuorta ja murrepohjan vaikutus sivistyneidenkin yleiskielenpuhujien ääntämyksessä usein niin ilmeinen, että tuntuu uskaliaalta rakentaa tutkimusta tällaisen piilevän ennako-oletuksen varaan. Palautan mieleini joitakin pääpiirteitä murteiden edustuksesta, joka on varsin vaihteleva nimenomaan ensi tavun »astevaihteludiftongeissa» (*näin, täyssä, pien*) ja ensi tavua edempänä *u, y* -loppuisissa sekvensseissä (*kokous, rikkaus, sokeutua, jyräyttää*). Esimerkiksi hämäläismurteissa on diftonginen ääntämys kummassakin tapausryhmässä harvinaista, vaikkei aivan tuntematonta; savolaismurteissa taas diftongit ovat valtaedustuksena (jälkitaavujen *u, y* -loppuisissa tapauksissa yksinomaisia) ja suuri osa »yleiskielen» tyyppillisten vokaaliyhtymienkin (*ao, äe* jne.) vastineista ääntyy diftongisesti. On kyllä yleiskielen tyyppejä, jotka ovat osittain irtautuneet lähiseutujen murrepohjasta ja joiden edustus saattaa lähettä Karlssonin mielessään ideaalista-
maa yleissuomea. Sellainen on esimerkiksi Helsingin pubekieli: ainakin oman kieltunteeni mukaan ensi tavun astevaihtelutapauksissa on milloin vaihtelematon diftongi (*näin, luin, näyttää, hiestyä*), milloin diftongin ja vokaaliyhtymän vapaa vaih-

telu (*näyt, haussa, hien*), milloin lähinnä vokaaliyhtymä (*täyt*) ja ensi tavua edempänä *u, y* -loppuisissa tapauksissa diftongi joko tavallisesti (*rikkaus*) tai aina (*kokous, sotkeutus, jyräyttää*). Mutta koskeeko sama myös jyväskyläläisen, oululaisen tai kokkolalaisen (vaasalaisen) yleiskieltä? Näistä kaupungeista ovat kotoisin Karlssonin koehenkilöt. Jyväskylän tienoilla murrepohja ehkä on voinut tuottaa suunnilleen helsinkiläistyypisen järjestelmän, mutta ainakin Oulun puolessa odottaisi ensi tavun astevaihtelutapauksissa paljon jyrkempää vokaaliyhtymien suosintaa. Ja vähien huomioideni mukaan näyttää myös siltä, että opinkäyneidenkin oululaisten »yleiskielessä» on murrepohja usein säilynyt hämmästyttävän vankkana.

Voidaan ehkä huomauttaa, että kysymyksen koskee tutkimuksen kokonaisuuden kannalta verraten syrjäistä seikka; tapausten valtaosahan sentään luokituu yleiskielen eri tyypeissä joko riidattomiksi diftongeiksi tai riidattomiksi vokaaliyhtymiksi. Fred Karlssonin omat selviteltyt kuitenkin osoittavat, että suomen diftongien ja vokaaliyhtymien kokonaiskuvauksessa juuri »astevaihteludiftongit» antavat kaikkein eniten miettimisen aihetta. Siksi tuntuu vahingolta, että kokeelliskoneettinen pohjustus hänen tutkimuksessaan on jäänyt tältä kohden niin vajaaksi. Huomautukseni ei koske pelkästään koehenkilöiden valintaa vaan myös tapausten analyysia. Se on jäänyt melko pieneen otoksen varaan (noin 15 esimerkkisanaa) eikä ole myöskään johtanut tarkoihin tuloksiin. Karlssonin mukaan »astevaihteludiftongit» olivat ääntämyseltään yleensä diftongisia, mutta »niissä [siis harvinaisissa?] tapauksissa, joissa ne sitä vastoin auditiivisesti sisälsivät junktuurin (*ma-ussa, vä-issä*), ne noudattavat samanlaista kestonmallia kuin vokaaliyhtymät: V_1 ja varsinkin V_2 on pidentynyt» (s. 75).

Fred Karlssonin tutkimuksen fonologisille pohdinnoille luo taustaa alkupuolen valaiseva ja hyödyllinen katsaus uusimpaan diftongin ja vokaaliyhtymän sekä

tavun ja tavunrajan olemusta käsittelevään kirjallisuuteen. Sen pohjalta hän joutuu ottamaan kantaa vanhaan kiistäkysymykseen, onko tavunrajoja foneettiselta kannalta olemassa vai ei. Karlssonin melko abstraktiksi pelkistetty vastaus on seuraavanlainen: akustiset tavunrajat ovat »puheen tuoton automaattisen ja dynaamisen luonteen johdosta» yleensä tuntomerkillisiä; vokaaliyhtymissä ja niiden tavoin ääntyvissä »astevaihteludiftongeissa» ilmenevät tavunrajat sitä vastoin ovat tuntomerkillisiä (ääntämys poikkeaa varsinaisdiftongeista), ja tämän foneettisen tuntomerkillisyyden täytyy olla seurausta erityisestä neuromotorisesta »ajoituskäskystä», joka on sidoksissa fonologiseen struktuuriin (s. 120). Tuota fonologista puolta hän sitten koettaa tarkastella ensin klassisen fonologian näkökulmasta (Karlsson itse käyttää vähemmän onnistunutta termiä »taksonominen»), sen jälkeen generativistisesti.

Klassinen fonologia ei Karlssonin mukaan pysty selittämään tuntomerkillistä tavunrajaa eli »tavujunktuuria» parhaalla mahdollisella tavalla. Hän huomauttaa, että vaikeuksia tuottaa *joissa* (: *joka*) — *joissa* (: *joki*) -tyyppisten tapausten analyysi: kuinka on tulkittava näiden tapausten oppositio, jos parin jälkimmäisen jäsenen perusääntämyksen (»tavujunktuurin» sisältävä vokaaliyhtymä) vapaana toisintona voi esiintyä sama diftonginen ääntämys, joka parin edellisessä jäsenessä toteutuu aina? Toiseksi hän arvelee, että jos kerran »tavujunktuuri» distinktiivinä elementtinä kuuluu äännökseen *jo-issa* (: *joki*), sen olisi johdonmukaisuuden vuoksi katsottava kuuluvan myös äännöksiin *ta-e, te-os* jne., ja tämä taas johtaisi redundanssiin analyysissa: eihän ole olemassa **tae* — *ta-e* -tyyppisiä oppositioita, jotka rinnastuisivat *joissa* — *jo-issa* -tyyppiisiin. Ja kolmantena huomautuksen aiheena on se, että »taksonomisessa» fonologiassa apriorisesti suljetaan epäfoneettinen (kieliopillis-syntaktinen) tieto pois foneemianalyysista. Juuri suomen tavujunktuuri Karlssonin mukaan osoit-

taa tämän menettelyn erheelliseksi, tavujunktuurin esiintymistä kun ohjaavat morfonemaattiset prosessit (astevaihtelu), jotka »vaikuttavat suoraan foneetisiin tulostusmuotoihin, ilman että näiden tarvitsee otaksua kulkeneen taksonomisen foneemitason kautta» (s. 111). Tämän vaikutuksen taas pystyy kuvaamaan generatiivi fonologia: se lähtee k:llisista syvärakenteista ja päätty pinta-rakenteissa foneettisesti tuntomerkillisiin tavunrajoihin, ja näiden tehtävänä vuorostaan on antaa vihje »muodon kuulumisesta astevaihtelufonematiiviin», mikä helpottaa vastaanottajalle sanoman selväämistä (s. 121).

En tahdo kiistää Karlssonin generatiivin näkemyksen periaatteellista oikeutusta. Uutta siinä ei ole niinkään näkemys kuin sen sanoitus — täsmälleen samaahan on meillä äännehistorian tutkimuksessa vanhastaan tarkoitettu, kun heikkoasteisten muotojen äänteellisiä erikoisuuksia selitettäessä on viitattu vahva-asteisen vartalon vaikutukseen. Martti Rapolan sanoin: »kantasanaparadigma hahmottuu vahva-asteisten aineistensa varassa kokonaisuudeksi, jossa tavukukkulat ja vokaalialliteetit mieluummin säilyvät kuin sulautuvat tavusupistumaksi. Siksi heikossa asteessa turvaudutaan hiatukseen ja ympäristöstä tarjoutuviin siirtymä-äänteiden 'ituihin'» (SKÄL s. 56; vrt. myös s. 110). Sitä vastoin olisin haluton yhtymään Karlssonin johdatteluun, jossa päädytään generatiivin näkemyksen selitysvoimaan turhentamalla ensin klassinen fonologia. *Joissa* — *joissa* -tyyppisten tapausten paradoksi on tuttu jokaiselle, joka on askarrellut historiallisen äänneopin parissa; kysymys on hajonta-alueiden limittymisestä, joka on normaali ilmiö silloin kun kahden foneemin tai foneemisekvenssin oppositio pyrkii neutraalistumaan. Viimeisenä asteena ennen fonemaattista yleisgeminaatiota on eri tahoilla vapaa vaihtelu *takkä* ~ *takkä* 'takaa' (vaikka vanhastaan vain *takkä* 'takkaa'); pitkän *a:n* ja *ä:n* ummistuminen Ikaalisten puolella on johtanut sellaiseen vapaaseen

vaihteluun kuin *kantō* ~ *kantō̄* ~ *kantō* 'kantaa' (vaikka vanhastaan vain *kantō* 'kantaa'), jne. Ei tällainen kaivaneen sen kummempaa fonologista tulkintaa kuin että murteen labiilissa kehitysvaiheessa voi samalla muodolla olla rinnan kaksi synonyymista fonemisaatiota: *takkä* = /takaa/ ~ *takkä* = /takkaa/; *kantō* = /kantaa/ ~ *kantō* = /kantoo/. Tämän salii klassisen fonologian henki hyvin, ja jos eksplisiitit määritelmät sen näyttävät kieltävän (sekään ei ole aivan ilmeistä), ne on helppo korjata uuteen, parempaan asuun. Karlssonin toista huomautusta, joka koskee analyysin redundanssia, ja jaksaa pitää kovin raskauttavana, ja koko huomautus sitä paitsi on paikallaan vain jos »tavujunktuuri» tosiaan katsotaan foneemin veroiseksi distinktiiviksi yksiköksi niin kuin »junktuuri» amerikkalaisessa tutkimuksessa yleensä. Eiköhän olisi luontevinta kokonaan hylätä tällaisen aineistuneen »junktuurin» käsite ja tyytyä puhumaan vain tavunrajasta? Tavunrajan esiintyminen on suomessa tavallisesti enustettavissa ilman morfologis-syntaktista tietoa mutta eräiden vokaalisegmenttien välissä ei (enempää kuin esimerkiksi VCV-tyyppisissä jaksoissa sananrajoilla), ja siten ovat mahdollisia *joissa* — *jo-issa* -tyyppiset oppositiot (kuten vastaavasti *Auli Saarnio* — *Aulis Aarnio* -tyyppiset). Tätä analyysia helpottaa ja sen tuloksia tukee myös tapauksia koskeva ei-foneettinen tieto.

Viimeksi esittämäni väite on tietysti mahdollinen vain jos voidaan osoittaa erheelliseksi Fred Karlssonin kolmas huomautus, se että »taksonominen» fonologia apriorisesti edellyttää ei-foneettisen tiedon sulkemista pois analyysista. Ja erheellinenhän se onkin, tai pikemmin: se pätee vain amerikkalaisen strukturalismin äärimuotoihin. Eurooppalainen fonologia — ja käytännössä usein myös amerikkalainen — päinvastoin on edellyttänyt tuollaista tietoa sekä implisiitisti (esim. juuri sananrajojen tuntemus prahalaisessa fonologiassa) että eksplisiitisti (yhtenä pikkua esimerkkinä suomen pitkien vokaa-

lien tulkinta Trubetzkoylla). Karlssonin päätelemäketju perustuu kyllä nokkelaan dialektiikkaan, eikä käy kieltäminen sitä-kään, että dialektinen esitystapa tieteellisessä tekstissä kuuluu pelin luonteeseen. Mutta peli menettää viehätöksensä, jos tuo dialektiikka alistetaan eräänlaisen etäytystekniikan palvelukseen. Niin käy, kun se pannaan myötäilemään ensisijaisesti Amerikan erikoisessa tiedeilmas-tossa syntyneitä teesejä ja antiteesejä ja samalla unohdetaan tärkeiltä osin eu-rooppalaisen, suomalaisenkin tutkimuksen perinteet.

Axel Groundstroemin väitöskirja »Stu-dien zur phonologischen Komponente der modernen finnischen Hochsprache» johdattaa lukijan omalaatuisen ajatus-maailmaan, jonka kaikissa sokkeloissa ei ole helppo seurata mukana. Generatiivin kieliopin fonologinen komponentti on hänellä jonkinlaisena suhteutuskehystenä, mutta ajatukset virtailevat, siltä tuntuu, vuolaina sen ohi ja ylikin. Teoksen ensimmäinen puolisko on omistettu yleisuomen diftongeille ja vokaaliyhityksille. Tekijällä on kuin pakottava tarve saada todiste-tuksi, että tavun käsite ja siihen liittyvästi diftongin käsite ovat suomen kielen ku-vauksessa keskeisiä. Hänkin kuten Karls-son tuntee hyvin foneettisen tavun- ja diftongintutkimuksen ja huomaa, ettei niistä lähde apua näiden kahden käsit-teän määrittelyyn; hän on tarkastanut myös läpikotaisin suomalaisen grammaat-tisen kirjallisuuden Petraeuksesta nykyi-siin koulukielioppeihin asti mutta ei tun-ne saavansa ajatukselleen tarpeeksi näyt-töä, ennen kuin on perin juurin osoittan-ut, että tavu ja diftongi ovat lingvistisiä eivätkä foneettisia käsitteitä ja että suomen kielioppi ei kerta kaikkiaan tule toimeen ilman niitä.

Todistelu etenee seuraavaan tapaan: jos vartaloissa *aika*, *hieno*, *housu* jne. ei olisi diftongia ja ne olisivat siis kolmitavuisia, niin niiden monikon geneetivi kuuluisi **aikoiden*, **hienoiden*, **housuiden* jne. eikä *aikojen*, *hienojen*, *housujen*; jos vartaloissa

koi, *suo*, *tie* jne. ei olisi diftongia ja ne siis olisivat kaksitavuisia, niin niiden mon.gen. kuuluisi **kojen*, **sojen*, **tejen* eikä *koi-den*, *soiden*, *teiden*; jos vartaloissa *juo-*, *tuo-*, *lyö-* jne. ei olisi diftongia ja ne siis olisivat kaksitavuisia, niin niiden prec. yks. 3. p. kuuluisi **juoo*, **luoo*, **lyöö* eikä *juo*, *luo*, *lyö*. (Groundstroem ei muuten ole pannut merkille, että on murteita, joissa tavataan juuri hänen konstruoimansa 3. p. muodot ja joiden *uo*, *yö*, *ie*-diftongien faktisuutta ei kukaan silti ole tohtinut epäillä.) Ja niin edespäin. Tarkkuutta ja kekseliäi-syyttä tämä todistusketju kaikessa uuvut-tavuudessaankin kyllä osoittaa, vaikka epävarmaksi jää, onko argumentoinnin tarpessa kukaan muu kuin tekijä itse. Varmemmaksi vakuudeksi hän turvautuu metriikkaan ja todistaa senkin avulla, että otaksutut diftongit tosiaan kuuluvat yh-teen tavuun (jos *uo*, *ai*, *ei* ja *uo* Kalevalan säkeessä *tuopa Aino neito nuori* eivät olisi diftongeja, niin säe olisi liian monitavui-nen täyttääkseen metriikan vaatimukset). Ja lisätueksi saadaan vielä TG-kieliopin morfeemirakennesääntöjen yksinkertai-suus: jos diftongit hyväksytään difton-geiksi, niin siinä (kai sentään muissakin kieliopeissa?) voidaan operoida pääasial-lisesti kaksitavuisilla perusvartaloilla. No-minien monikkovartalot taas päättyvät diftongiin, jotta »sekä yksikkö- että mo-nikkovartalo olisi isomorfian kannalta tervetulleella tavalla kaksitavuin» (s. 59). Nämä monikon diftongit muuten ovat yksi laji morfeemirakennesääntöjen avulla jälkitavuihin syntyneitä difton-geja; vaikka diftongit alkuaan kuuluvat vain ensi tavuun, ne vaeltavat noiden sääntöjen avulla yhä peremmäs sanaan. Ja lopputulos 81-sivuisesta tarkastelusta kuuluu:

Eine strukturelle Sprachwissenschaft ohne Annahme einer Tiefenstruktur hätte wohl schwerlich an einen Silben- und Diphthongbegriff, wie er hier dargestellt wurde, gelangen können. Die nichtgenerative Sprachwissenschaft ist denn auch mit der Silben- und Diphthongfrage eigentlich überhaupt nicht fertig geworden. (S. 81.)

Merkkillistä vain, että suomen kielioppi silti on operoinut diftongeilla ja tavuilla ammon ajoista ja että sen diftongit ja tavut ovat juuri samat kuin ne, mihin Groundstroem arvelee yltäneensä vasta syvärakenteistaan käsin.

Enemmän kuin tämä pääjuoni herättävät lukijan kiintoa sellaiset yksityiskohdat, joita voidaan pitää puheenvuoroina tieteelliseen keskusteluun. Niitä on muun muassa tekijän kannanotto, joka koskee *uo, yö, ie* -diftongien asemaa: hän on sitä mieltä, että generatiivin kieliopin pohjamuodoissakin on paras operoida näillä diftongeilla eikä vokaalipareilla *oo, öö, ee*. Tervettä kritiikkiä hän kohdistaa vastakkaisen tulkinnan pohjana olleeseen näkemykseen, jonka mukaan generatiivin kieliopin päävaatimuksia on konstruoida pohjamuodot mahdollisimman vähän »redundanteiksi», ts. minimoida + ja —merkkien käyttö niiden piirrematriiseissa. Johtoprosessin mittaahan tuo pohjapuolen taloudenpito ainakin tässä tapauksessa kääntyy pelkäksi tappioksi: tosin vältytään ylimääräiseltä säännöltä, joka koskee *i:l*lisen päätemorfeemin liittymistä toistakymmeneen *suo, tie, juo-, lyö-* tyyppiseen vartaloon, mutta samalla joudutaan postuloimaan monin verroin rasittavampi sääntö, jonka avulla lukemattomat **joo-, *tooh(e), *neem(e), *pöövä* -tyyppiset vartalot on kulloinkin erikseen muunnettava diftongillisiksi (20 sivun tekstinäytteessä Groundstroemin laskujen mukaan jopa 273 kertaa, samalla kun *i*-säännön poisjäämisestä hyödytään 5 kertaa). Groundstroem ei ota puheeksi seikkaa, joka jo sinään riittää tekemään *oo:n, öö:n, ee:n* pohjamuodoissa epäiltäväksi: jos tällaiset pohjamuodot hyväksytään, joudutaan spesifioimaan äännerakenteeltaan poikkeukselliseksi joukko sanoja, jotka eivät mitenkään poikkeuksellisia ole ainakaan nykyisen kielitajun mukaan. Sellaisia olisivat paitsi eräät arkisiksi tunnetut (*pooka, kööri, söötti, peeveli* yms.) ja vierasperäisiksi kulttuurisanoiksi tunnetut (*koominen, sooda, heeros*) myös useat sellaiset, joihin ei kielitajussa liity tuollaista

erikoisväritystä: *koommin, tee, teekkari, teeri, neekeri, seestyä* (ei kielenkäyttäjien tunteessa yleensä enää liittyne harvinaiseen paradigmaan *sees : sekeen*), samoin varsin hyvin kotoistuneet *moottori, ooppera, rooli* yms. Monissa murteissa asia on vieläkin selvempi — niin esimerkiksi Nurmijärven murteessa, jonka leimautumatonta normaalianastoa ovat mm. *noot 'nuo', toosa, rooraa 'komennella', pööni, rööri, neet 'ne', reera*. Kaikkiaan tämä generatiivin fonologian yksityiskohta on oiva näyte siitä, mitä arvoja kielenkuvauksessa voidaan menettää, kun pohjamuodot erilaisin konstruktioin pyritään etäyttämään pintarakenteesta. Koko kuvaustapa tuntuu luontevimmin toimivankin vain suhteellisen lähellä »pinta»; mitä pohjemas siitä uppoudutaan, sitä lähempänä on vaara, että käsittelyn yksinkertaisuus ja havainnollisuus kärsii (ts. että puhujan sisäistämä kielen rakennetta koskeva tieto tosin heijastuu kuvauksessa, mutta yhä mutkistuneempänä ja vääristyneempänä).

Toinen merkittävä kannanotto Groundstroemillä koskee diftongien ja vokaaliyhtymien suhdetta. Hän selostaa Fred Karlssonin koetuloksia mutta tuntuu ymmärtäneen väärin Karlssonin lauseen »Rent fonetiskt uttalas stadiöväxlingsdiftongerna i allmänhet exakt som de egentliga diftongerna», kun yleistää sen tarkoittamaan myös vokaaliyhtymätappauksia (*paossa, paeta, keon* jne.). Karlssonhan tarkoittaa »astevaihteludiftongeilla» vain sellaisia vokaalisekvenssejä kuin *ai* imperfektissä *hain, au* elatiivissa *mausta* jne., siis segmenttikoumumuskeltaan varsinaisdiftongien kaltaisia tapauksia (vrt. gen. *hain*, nom. *kausta* jne.). Väärinkäsitys on hiukan outo, kun Groundstroem toisaalta on huomannut, että Karlssonin mittaustulosten mukaan vokaaliyhtymien ja diftongien kestossa on eroa, ja ottaa vielä vasiten dementoidakseen tuon cron. Hänen perustelunsa tässä kohtaa tuntuu kyllä järkevältä; hänkin kiinnittää huomiota juuri vokaalien ominaiskeston mahdolliseen tuloksia vääristävään vaikutukseen, jota edellä

koetin laskelmin havainnollistaa. Groundstroemin oma loppupäätelmä on se, että akustiselta kannalta astevaihteludiftongit enempää kuin vokaaliyhtymätkään eivät eroa varsinaisdiftongeista; kuitenkin sellaisessa muodossa kuin *ha-in* »ilmenee yleislingvivistisesti varmaan ylen kiintoisa junktuuri, joka on suomen todellinen erikoisuus» (harvennukset Groundstroemin). Hän jatkaa:

Die »Silbengrenze» in *ha-in* steht nämlich für ein psychologisch unterliegendes »Schatten-*k*», welches gleichsam unbewusst im Gehirn des Sprechenden herumpukend, infolge einer besonderen Stufenwechselregel durch Zero repräsentiert und in Extremfällen — z.B. zur besonderen Verdeutlichung bei Fehlen des eindeutig machenden Kontextes in den wenigen Fällen drohender Homophonie — durch eine Pause implementiert wird; in anderen Formen des Paradigmas als der gerade vorliegenden Zeroform kann dieses »Schatten-*k*» indes sehr schnell Leibhaftigkeit erlangen. (S. 78.)

Groundstroemin tulkinta, jos olen oikein ymmärtänyt, lähenee siten Karlssonin — ja perimmäältään jo Rapolan — esittämää. Eroakin kyllä on; niinpä Groundstroem erityisesti varoittaa samastamasta »junktuuriaan» tavunrajaan ja näyttää ylipäänsä pitävän tavunrajan käsitettä suomen fonotaksissa yhtä tarpeettomana kuin tavun käsitettä tarpeellisenä. Tämä kanta tuntuu olevan läheisessä yhteydessä hänen käsitykseensä, että »astevaihteludiftongien» (ja vokaaliyhtymien) ääntämistapa ei voisi erottua varsinaisdiftongeille ominaisesta muuten kuin aivan satunnaisesti selvyttä tavoiteltaessa. Vaikka olen edellä esittänyt huomautuksia Fred Karlssonin koetulosten johdosta, rohkenen uusia vahvistuksia odotellaessa asettua mieluummin Karlssonin kuin Groundstroemin kannalle. Introspektion ei näissä asioissa pidä liikaa luottaa, mutta jotain arvoa antaisin erityisesti sille tuntemukselleni, että erässä sananmuodoissa äännän »astevaihteludiftongin» aina diftongisesti, erässä muissa joko toisinaan tai aina eritavuisesti.

Olisi hauska kokeilla, onko samantapaisia tuntemuksia muillakin; niillä ja niiden hierarkiassa ehkä ilmenevillä säännönmukaisuuksilla voisi olla sanottavaa myös »kompetenssin» ja »performanssin» (samoin kuin virtuaalin ja aktuaalin edustuksen) suhdetta pohdittaessa.

Muutamat muutkin kohdat Groundstroemin tutkimuksen diftongiosassa antavat aihetta reunahuomautuksiin. Mainitsen pari. S. 64 hän käsittelee konditionaalinn rinnakkaisuutta *katkeaisi* ~ *katkeisi* ja vertaa jälkimmäistä muotoa monikko-tyyppiin *korkeissa* (*korkea* + *i* + *ssa*). Rinnastus ontuu: miksi *a* olisi kadonnut *i:n* edeltä tämäntyyppisissä konditionaaleissa, kun se on säilynyt tyyppissä *ottaisi* (ei **ottisi*), ja miksi se sitten kuitenkin on pysynyt ennallaan rinnakkaisuudessa *katkeaisi*? Tekijä ei ole huomannut, että tyyppi *katkeisi* rinnastuu kansankieliseltä levikkialueeltaan ja yleiskieliseltä tyyliarvoltaan supistumavokaaliseen indikaatiivin preesenstyyppiin *katkee*. — S. 67 annetaan heikkoasteisille tyypeille *manskoihin*, *tupakoida* omituinen selitys: niihin alkuaan kuuluva *i* muuttuisi TG-kieliopissa matkan varrella *j:ksi*, tavun umpinaisuus aiheuttaisi heikon asteen, ja siten *j* kiepsahtaisi takaisin *i:ksi*. Tulkinta on synkronisesti aivan ad hoc — mikä pakko on olettaa, että heikko aste voi joutua vain seuraavan tavun umpinaisuudesta? Ei se näissä tapauksissa näytä olleen syynä diakronisestikaan (ks. viimeksi esitystäni Vir. 1971 s. 167—169). Muissa paikoin tutkimustaan (esim. s. 75) Groundstroem terveesti korostaa sitä, että kielen kuvauksessa on jopa taloudellisuuden ja aineiston helppoliikuttisuuden kustannuksella vältettävä lingvivistisesti perusteettomia artefakteja, »teennöksiä». Tällä kertaa hänen oma selityksensä juuri on tuollainen teennös.

Jälkipuoli Groundstroemin väitöskirjaa on omistettu vokaalisointukysymyksille. *e:n* ja *i:n* asema suomen vokaaliharmoniassa on vanhastaan tuottanut kuvauks- ja tulkintapulmia, ja niille omistaa Groundstroemkin päähuomion. Hän on

nähty melkoisen vaivan ryhmitellessään eri perustein niitä suomen sanavartaloita, joiden ensi tavussa on *e* tai *i*, ja päätynyt eräisiin esittelyn arvoisiin tuloksiin. Niitä ovat ymmärtääkseni seuraavat. (Tekijän formulointi on monin paikoin kovin viitteellistä, ja siksi olen joutunut sanoittamaan osan hänen ajatuksiaan omin päin, toivottavasti silti lankeamatta väärinkäsityksiin.)

1) Perusvartaloiden alalla vokaalikombinaatiot *e—a*, *i—a* esiintyvät miltei pelkästään nomineissa, kombinaatiot *e—ä*, *i—ä* sitä vastoin sekä nomineissa että verbeissä. Myös johdokset, joissa *e—a*, *i—a* tavataan, ovat enimmäkseen nomineja tai nominikantaisia (erikseen huomattavana ryhmänä mm. sellaiset lainaverbit kuin *mestata*, *piisata*).

2) Vokaalikombinaatiot *e—u*, *i—u* esiintyvät yleensä vain perusvartaloissa, kombinaatiot *e—y*, *i—y* yleensä vain johdoksissa mutta kombinaatiot *e—o*, *i—o* molemmissa (*o* näet korvaa johdoksissa *ö:n*, jota symmetrian vuoksi odottaisi niihin *y:n* tavoin).

Groundstroemin ensimmäinen tulos tuntuu kiistattomalta. Materiaali, johon se pohjautuu, ei kyllä ole täydellinen; hänen luettelemistaan noin 60 *e—a* -tyyppisestä perusvartalosta puuttuvat esimerkiksi *heija*, *heila*, *hera*, *keija*, *mela*, *merta*, *neva* ja *seita*, ja hänen mainitsemistaan noin 150 *i—a* -tapauksesta jää kaipaamaan ainakin sanoja *nila*, *sika*, *sima* ja *tika* (puut). Mutta nämäkään lisätapaukset eivät pysty hänen sääntöään horjuttamaan: ne ovat jatkuvasti nomineita. Ainoaakaan *e—a* -vartaloista kaksitavuista verbiä hän ei ole löytänyt (itse olen huomannut NS:sta yhden, harvinaiseksi mainitun ekspressiiviverbin *leiskaa*), ja ainoiksi *i—a* -vartaloisiksi jäävät hänen huomaamansa *virkaa* ja *vilkaa* (ynnä jokin muu vastaavan tyyppinen ekspressiivi-verbi: NS:ssa ainakin *kilkaa*, *lipsaa*, *niksaa*, *riksaa*, *ripsaa*, murt. myös *hiihtaa*). Mikä on syynä näiden vokaalikombinaatioiden puuttumiseen verbeistä?

Groundstroem arvelee löytävänsä syyn

siitä, että on pyritty välttämään vokaalisoitusuhteiltaan epäyhtenäisiä taivutus-tyyppejä: oletettavan **inta*-tyyppisen verbivartalon passiivimuodot olisivat olleet etuvokaalista tyyppiä **innetään*, **innetty*, ja sellaisina ne olisivat poikenneet takavokaalisista muodoista **intavat*, **intoi* niin häiritsevästi, että koko verbityyppi on torjuttu. Selitys voi tuntua näppärältä mutta ei parhaassakaan tapauksessa sisältäne täyttä totuutta. Ensinnä ei ole selvää, että passiivitaivutus olisi välttämättä johtanut etuvokaalisiin muotoihin. Esimerkiksi olemassa olevien verbien *virkaa* ja *hiihtaa* passiivitaivutus suomen murteissa on melkein kauttaaltaan takavokaalista (eri tahoilta yhtäpitäviä tietoja: *ei virketa*, *ei virkettu*; *hiihetaan*, *on hiiheltu*). Jos etuvokaalinen passiivi olisi Groundstroemin oletettavaan tapaan häirinyt, miksei siis olisi selvitty mieluummin tällaisilla kielitajun hyväksymillä takavokaalisilla muodoilla kuin suistamalla koko verbityyppi kadotukseen? Ja toiseksi antaa ajattelun aiheita myös eri vartalotyyppien historia. Niin paljon kuin nykyusomessa onkin *e—a* -tyyppisiä nominiperusvartaloita, ei joukossa ole ainoakaan, jonka vaiheita voitaisiin seurata kantasuomea kauemmas; suomalais-volgalaiselta kaudelta periytyvä *mela* on alkuaan nähtävästi ollut etuvokaalinen (ks. Erkki Itkonen, UAJb 41 s. 86). Mm. kantasuomen balttilaisissa lainanomineissa tämä vokaalikombinaatio sitä vastoin jo tavataan (ainakin *kelta*, *kerta*, *nepa*, *seura*, *terva*), ja germaanisissa lainoissa se on yleinen. Tulee suorastaan kysyneeksi, ovatko ratkaisevan tuen tämäntyyppisten nominien yleistymiselle kantasuomesta lähtien antaneet juuri lainasanat. Tämä voisi samalla selittää tyyppien puuttumista verbeistä: *a*-tai *ä*-vartaloisia kaksitavuisia verbejä ei suomen lainasanoissa juuri ole, ja siksi on uuden vokaalikombinaation yleistymiseltä verbeihin puuttunut malli. Mutta lisäksi tulee vielä se seikka, että *a*, *ä* -vartalosten verbien produktiivius alkaa kantasuomesta lähtien muutenkin chtyä. Kantasuomen tai sitä nuoremman ajan luo-

muksia on nykysuomessa kaikkiaan kymmenkunta *e-ä*-tyyppistä perusvartaloa: *entä-* (vrt. kuitenkin *ensi* : *ente-*), *estä-*, *heittä-*, *kestä-*, *lentä-*, *liestä-* < **lestä-*, *liettä-* < **lettä-* (vain suomessa, ehkä retrogradinen johdos kantasuomalaisesta subst:sta **leite*), *peittä-*, *peittä-* 'petkuttaa jne.', *sietä-* < **setä-*; lisäksi pari kolme ekspressiiviverbiä: *helkkä-*, *helskä-*, *telmä-*. Ei ole vaikea havaita, että vartalon loppuvokaalia tämän ehtyvän tyyppin viimeisissä jäsenissä (kuten *a*, *ä*-vartaloissa verbeissä alun alkaen silmään pistävän yleisesti) edeltää *t*. Ne ovat siis muodollisesti aivan samannäköisiä kuin kausatiivisen tai faktitiivisen *-(t)ta-* ~ *-(t)tä-* johtimen sisältävät verbit, ja juuri tuollaiset verbi-johdokset nähtävästi ovat olleet tuke-massa näiden uudisverbien syntyäkin vartalotyypin muuten alettua lakastua. Ja kun kausatiivijohdin on *ensi* tavun *e:n* jälkeen yleisten vokaalisointusääntöjen mukaan aina etuvokaalinen (*kettä-*, **keltä-*, *keittä-*, **tettä-*, **vettä-*, *veistä-*; **leittä-* < **lev-* + *-tä-*, ks. SJ 12 s. 11—16), ovat myös niiden mallin mukaiset kantasana-tomat kvasikausatiivit saaneet *e:nsä* jäl-keen automaattisesti saman *ä:n*.

i-a-kombinaation historia on hiukan toisenlainen. Nominivartaloissa tämä kombinaatio *i-ä:n* tavoin periytyy sm-ugr. kantakielestä, ja verbien joukossa palautuu esisuomeen ainakin kaksi varmaa alkuperäistä *i-a*-vartaloa: esism. vartaloiden **šina-* resp. **šija-* ja **sila-* jatkajat. Niiden vastineet *hio-* ja *sito-* (samoin kuin alkuaan ehkä samaan tyyppiin kuuluneet *nito-* ja *vito-*) ovat itämerensuomessa kuitenkin *o*-vartaloisia. Vartalotyypin kantasuomalainen vaihdos ei ole voinut johtua nimenomaisesta *i-a*-kombinaation karttelusta, sillä saman kohtalon on kokenut pari alkuperäistä *u-a*-verbiäkin (*kulo-* ja *puno-*). Heiveröi-nen uusi vartalotyyppi, kantasuomeen syntyneet *o*-vartalot, on näissä tapauksissa yksinkertaisesti vahvistanut asemaansa imaisemalla toisesta vartalotyypistä ve-renlisän, jonka uhriksi on joutunut sekä äänteelliseltä että semanttiselta kannalta

harvinaisen ehyt verbisikermä: kaikkien alkuperäinen rakenne on ollut tyyppiä kons. + lyhyt suppea vok. + kons. + *a*, ja kaikki ovat ilmaisseet alkeellista tek-nistä tekemistä. Verenluovutus on joka tapauksessa merkinnyt sitä, että kanta-suomesta lähtien on *i-a*-vartaloisen verbien luonti taas jouduttu aloittamaan tyhjästä. Nyt on merkille pantavaa, että nominien alalla *i-a*-vartaloisen tyyppin uudisluonti juuri kantasuomesta eteen-päin jatkuu vilkkaana. Aivan kuten *e-a*-tyypillä ovat luomisen tukena tällöin olleet muodikkaat lainasanat (balttilai-sista lainoista *higna*, *siikanen*, *silta*, *sisar*, *villa* alkaen), ja muodin vaikutuksesta *i-ä*-vartaloisen tyyppin produktiivius suorastaan tyrehtyy. Mutta verbien alalla ovat *i-a*-vartaloisen tyyppin elvyttämistä estäneet jälleen samat seikat kuin *e-a*-tyypinkin alkuunpääsyä: toisaalta laina-sanamallien puute, toisaalta koko *a*, *ä*-vartaloisuuden vähittäinen mahoutuminen. Kantasuomalaisia tai sitä nuorempia uudisluomuksia on nykysuomessa kymmenkunta *i-ä*-tyyppistä perusvartaloa, nim. *hi(i)htä-*, *inttä-*, *kiiltä-*, *kiistä-*, *kiittä-*, *kiültä-*, *liitä-*, *niistä-*, *riistä-*, *riittä-* ja *viistä-* (germ. lainaksi on oletettu verbiä *niittä-*, ks. viimeksi Jorma Koivulehto, Vir. 1971 s. 381). Taas ne ovat määräytyneet ä:llisiksi juuri kausatiiviverbeihin assosioitu-van *t:nsä* johdosta (vrt. *hiültä-*, *piirtä-*, *pistä-*, *siirtä-*, *viiltä-*), ja niin on *i-a*-tyyppi jäänyt sellaisten rippeiden kuin *virikka-*, *vilikka-*, *ripsa-* varaan.

Yhtä riidattomalta ei näytä Groundstroemin toinen päätulos, se että kombi-naatiot *e-u*, *i-u* esiintyvät yleensä vain perusvartaloissa, kombinaatiot *e-y*, *i-y* yleensä vain johdoksissa. Hänen esitys-tapansa tässä kohden on oudon avutonta, niin että lukija saa nähdä aikamoisen vaivan tajutakseen, mitä hän oikein tarkoittaa. Kummastelin hänen luetteloi-taan katsellessani kauan, miksi hän on sijoittanut sellaiset tapaukset kuin *ennus*, *etu*, *helmus*, *keskus*, *pesu*, *pienuus*, *vesuri*, *veturi*; *ikäinen*, *itku*, *itu*, *nielu*, *rinnus*, *viskuri* samaan joukkoon *heilu-*, *herkku*, *hiisku-*,

hitu -tyyppisten perusvartaloiden kanssa, kunnes huomasi, että hän perusvartaloihin ilmeisesti lukee myös sellaiset johdokset, joissa *u* korvaa todellisen perusvartalon loppuvokaalia, ja johdoksiin vain selaisit edelleenjohdokset, joissa *y* on ensimmäisen johtimen illabiaalisen loppuvokaalin tilalla (*kierty-*, *liitty-*, *piirty-* jne.). Olkoon niin; löydetty yleistys olisi arvokas, jos se edes näin modifioituna pitäisi suurin piirtein paikkansa. Käytännössä se kuitenkin ei pidä paikkaansa: poikkeukset *u*:llisen tyyppin hyväksi (*u* johdoksissakin eikä perusvartaloissa) saadaan sen avulla kyllä eliminoiduksi, mutta poikkeuksia *y*:llisen tyyppin hyväksi (*y* perusvartaloissa ja lavean vokaalin tilalla perusvartalon johdoksissa) on yhä liian paljon, ja se on johtanut Groundstroemin omituiseen apologointiin. Hän selittää mm., että sellaiset sanat kuin *ehytä*, *helkkyä*, *herkkyys*, *kertyä*, *sievyyys* oikeastaan ovat edelleenjohdoksia: *ehä* + *tä* + *y*, *hel* + *kkä* + *y*, *herä* + *kkä* + *yys*, *kerä* + *tyä* (kai po. *kerä* + *tä* + *y*), *si(e)ve* + *ä* + *yys* (sic!). Ja kun ei tämäkään tie tunnu vievän kaikissa tapauksissa perille, hän joutuu vielä ilmoittamaan, että mm. *hellyys* jää epäselväksi ja *kehys*, *selvyys*, *vety* ja *isyys* ovat yksinkertaisesti onnistumattomia neologismeja!

Olisiko materiaalista löydettävissä selvempiä säännönmukaisuuksia kuin Groundstroemin löydökset? Ensi silmäyksellä aineisto vaikuttaa todella kirjavalta ja kasuistiselta, mutta lähempää tarkasteltaessa siinä sittenkin erottuu eräitä suuntauksia, jopa odottamattoman selviä. Niitä ovat ainakin seuraavat:

1) Kiistattomissa perusvartaloissa on yleensä *u*: *hehku*, *heilu-*, *herkku*, *kerttu*, *lemu*, *mehu*, *riemu*, *serkku*; *hirmu*, *istu-*, *kimppu*, *liitu*, *tikku*, *vilu*, *viulu* jne. kymmenittäin. Poikkeuksia mm. *keyy*, *hely* (korrelaatio-suhteessa sanoihin *heleä*, *helistä*, *helähtää*), *levy* (korrelaatio-suhteessa sanoihin *levä-*, *leveä*), *eksyä*, *helkkyä*, *hersyä*, *venyä*, *viipyä*. Ks. myös jäljempää 5. kohta.

2) Teonnimissä on kantasanan vartalotyypistä riippumatta aina *u*: *itu*

(kantasana *ä*-vartaloineen), *imu*, *isku*, *itku*, *nielu*, *pesu* (kantasana *e*-vartaloineen). Samoin niihin läheisesti liittyvissä *-ri*-johdoksissa: *imuri*, *iskuri*, *pesuri*, *veturi*.

3) *-s* : *-kse-* loppuisissa nominijohdoksissa on vartalotyypistä riippumatta miltei aina *u*: *helmus*, *kidus*, *rinnus*, *tilus* (kantasana *a*-vartaloineen), *perus*, *seinus*, *selus*, *silmus*, *sisus* (kantasana *ä*-vartaloineen), *edus*, *ennus*, *hiulus*, *keskus*, *pielus*, *vierus* (kantasana *e*-vartaloineen). Poikkeuksia: *kehys* (murteissa senkin ohella *kehus*), *selys* (rinnalla tavallisempi *selus*).

4) Ominaisuuden nimet jakautuvat kantavartalon loppuvokaalin mukaan kahteen selvään ryhmään: *u*:llisia ovat ne, joiden kanta loppuu *a*:han tai *e*:hen (*heruus*, murt. **pikuus* : *pikueltaan* 'nopeasti'; **entuus* : *entuudeltaan* ~ *entuudesta*), **keskuus* : *keskuudessa*, *pienuus*, *miehuus*), *y*:llisiä ne, joiden kanta loppuu *ä*:hän (*hellyys*, *herkkyys*, *isyys*, *kieryys*, *lievyys*, *selvyys*, *seppyyys*, *sievyyys*). Siten *selvyys* ja *isyys* eivät ole mitään harhautuneita neologismeja vaan aivan normaalin kaavan mukaisia johdoksia. Poikkeuksia tästä säännöstä on vain kaksi: neologismi (*esi*)*miehyys* ja vanha perintönsäna *pituus*. *Pituuden* kantana ei historiallisesti katsoen ole kuitenkaan *pitkä* vaan oletettava vartalo **pite-* tai **pitä-* — kaikesta päättäen edellinen, jolloin sana sopisi lapin *bättä* 'perä'-sanana vastineeksi ja *pitkä* olisi sen odotuksen mukaisen konsonanttivartaloon perustuva johdos, alkumerkitykseltään suunnilleen »peräks».

5) *-ut* ~ *-yt* -loppuiset nominit edustavat aina *y*:llisiä: *ehyt*, *immyt*, *kevyt*, *neitsyt*, *niemyt*, *pehmyt*, *liehyt*. Poikkeus: murt. **tihut* 'tiheä' (= *tihu*, *tihu(v)a*, ks. Vir. 1969 s. 143—144).

6) *-tä-* loppuisten verbien passiivijohdokset ovat aina *y*:llisiä: *esty-*, *heitty-*, *hierty-*, *hiilty-*, *hirtty-*, *kierty-*, *liitty-*, *peitty-*, *petty-*, *siirty-*, **tiety-* (: *tietymäton*). Näihin liittyvät muodoltaan myös sellaiset *-tä-* loppuisia kantaverbiä vailla olevat tapaukset kuin *ehyt-*, *hely-* ja *kerty-*. Ilmenee siis sama tendenssi *t*:llisten johdosten ja kvasijohdosten yhdenmukaisuuteen, joka

tuli jo edellä puheeksi *lentää, kiittää* -tyypisiä uudisverbejä käsitellessäni. Tavallaan myös Groundstroem siten hapuilee oikcaa selitystä kohti *ehtyä, kertyä* -tyyppisten tapausten analyysissään, niin kärkeä kuin hänen tulkintansa onkin.

Tällä tavoin aineiston valtaosa lopulta jäsentyy selvärajaisiin alaryhmiin; rajat vain joudutaan vetämään aivan toisin kuin Groundstroemin selitysrityksessä. Mikä tuon jäsentymisen historiallinen tausta on, se vaatisi vielä huolellista detaljitutkimusta. Vrt. niihin alustaviin havaintoihin, joita Erkki Itkonen on esittänyt Vir. 1945 s. 175—178.

Vanhastaan tuttu on tietysti se Groundstroemin huomio, ettei ensi tavun *e:n* ja *i:n* jäljessä koskaan esiinny *ö:tä* vaan pelkästään *o*. Hän arvelee (s. 123) *ö:n* karttelun syynä olevan tuon vokaalin »pejoratiivis - deskriptiivis - onomatopoeettisen luonteen», saman ilmiön, jonka Matti Sadeniemi on vakuuttavasti osoittanut sävyttävän valtaosaa ensi tavultaan *ö:llistä* sanoista (Comm. Ravila, SUST 125, s. 485—491). Mutta miksei *ö* sitten toisessa tavussa ole levinnyt hiukkaakaan edes noihin pejoratiivis-deskriptiiveihin sanoihin — sellaiset muodosteet kuin **etö*, **kehrö*, **vellö*, **nirhö* — tuomitsee korva paitsi olemattomiksi myös suomen fonotaksin vastaisiksi? Ensi tavun *ö:n* pejoratiivisuudella ja *ö:n* puuttumisella toisesta tavusta *e:n* ja *i:n* jälkeen on nähtävästi kyllä yhteyttä toisiinsa, mutta toisin kuin tekijä on ajatellut: yhteys on yksinkertaisesti siinä, että molemmat seikat ilmentävät *ö:n* nuorimmuutta itämerensuomen vokaalisysteemissä. *ö* ilmaantui aluksi, jo kantasuomen aikana, ensi tavuun, ja uudisvokaalina se sai affektivärin, josta ei ole päässyt irti tähän päivään mennessä. Toiseen tavuun *ö* levisi *o:n* sijalle vasta myöhemmin; ekspansio rajoittui tällöin niihin asemiin, joissa se oli johdonmukainen täydennys vokaalisointuun, eli etuvokaalien *ä, ö* ja *y* jälkeen (kaikkialla ims. kielissä ei näihinkään asemiin). »Indifferenttien» vokaalien *e* ja *i* jälkeen ei johdonmukaisuus vaatinut tuota täyden-

nystä, ja siksi *o* sai siinä asemassa pysyä aloillaan. Tärkeimmässä potentiaalisessa valtauskohteessaan, labiaalivokaalisten teonnimien alalla, *ö* oikeastaan olisi ollut kaksin verroin tarpeeton: tähän asemaahan ei ollut yleistynyt liioin *y*, vanhempi pyöreä etuvokaali, jonka ekspansio muuten oli ollut melkoinen.

Muilta osin — vallankaan käsitellessään vokaalisoinnun asemaa taivutuksessa — ei Groundstroemin esitys tuo juurilisiä ennestään tunnettuun. Jokin oikeutus on varmaan myönnettävä sille hänen huomautukselleen, että suomen vokaalisointu ei ole pelkästään mekaaninen assimilatioilmiö vaan myös »demarktiiviprosessi»: esim. *vertyä*-tyyppisen verbin vokaalisuhteet osoittavat ainakin suuntaa viittovasti, että ensi ja toisen tavun välillä on morfeeminraja, ja *silla, kella* -tyyppiset sananmuodot taas yksiselitteisesti, että kyseessä on yksimorfeeminen muoto (vrt. *siltä, keltä*, joiden tyyppiset periaatteessa voivat olla joko yksi- tai kaksimorfeemisiä). Tämänlaatuisen rajauksen kokonaisuus kielen taloudessa näyttää kyllä varsin vähäiseltä; sitä olisi ehkä voinut laskelmin valaista. Oudon vähättelevä on toisaalta tekijän maininta (s. 95), että etu- ja takavokaalisuuden vastakohdan varaan rakentuu Suomessa vain harvoja sellaisia minimipareja, joiden jäsenet olisivat kielipillisesti samanveroisia. Hänen ainoat esimerkkinsä ovat *pouta — pöytä, savu — sävy, suden — syden* ja *pelastua — pelästyä*. Vähällä vaivalla voitaisiin lisäesimerkkejä eri sanavartaloista kerätä ainakin satakunta, eivätkä mukana silloin vielä ole *kahista — kähistä, holista — hölistä* -tyyppiset ekspressiivitapaukset. Jokunen näyte: *haka — häkä, karu — käry, hamara — hämära, saari — sääri, maiskah-taa — mäiskähtää, harmaantua — härmäntyttyä, saastuneella — säästyneellä, houru — höyry, polussa — pölyssä, luoda — lyödä, nuori — nyöri, murtua — myrtyä, huutaa — hyyttää, kulmio — kylmiö, turma — tyrmä, kusta (partit.) — kystä, suvina — syvinä, tuppi — typpi, sulkenut — sylkenyt, pelkka — pelkkä, perata — perätä*. Luettelo on va-

paasti täydennettävissä.

Teoksen liitteenä on lyhyt suomen generatiivin kieliopin luonnos, jossa käsitellään leksikon foneemeja ja niiden distinktiivettä piirteitä, leksikon fonotaksia ja fonologisen komponentin johtosääntöjä. Sekä varsinaisesta tutkimusosasta että leksikon fonotaksin kaksisivuisesta luonnoksesta vie selvä silta Fred Karlssonin uusimpaan julkaisuun.

Esityksessään »Finskan rotmorfemstruktur: en generativ beskrivning» Fred Karlsson pyrkii selvittämään suomen perusvartaloiden (»juurimorfeemien») äännerakennetta fonotaktiselta kannalta. Itse perusvartalon käsitettä hän ei kyllä ota yksityiskohtaisesti tarkasteltavaksi. Varsinkin kolmi- ja useampitavuiset sanavartalot ovat loppuainekseltaan usein johdoksen näköisiä mutta ainakin nykyisen kielitajun mukaan silti vailla selvää kantasanaa (nominien alalla esim. *autio*, *korkea*, *sankari*, *matala*, *katiska*, *ulpukka*). Tällaisia kolmitavuja Karlsson näkyy kelpuuttaneen yksi- ja kaksitavujen ohella perusvartaloihinsa herkästi mutta ilman kiinteää yleislinjaa. Epäilen puolestani vahvasti, voitetaanko suomen kolmitavuisien (ja eräiden kaksitavuisien) vartalotyyppien apriorisella jaolla »perusvartaloihin» ja »johdoksiin» paljonkaan. Sanaahmoina ja taivutustyyppinä muodostavat esimerkiksi kaikki suomen *-ea* ~ *-eä* -loppuiset nominit tai kaikki *-t* : *-a* ~ *-ä* -loppuiset verbit yhteen kuuluvan luokan, ja tutkimuksen varsinainen tehtävä on selvittää, mitä muodollisia ja semanttisia kytköksiä tuollaisen luokan jäsenillä on ensinnäkin omiin luokkakumppaneihinsa, toiseksi alkuosaltaan samannäköisiin (»samasta vartalosta johdettuihin?») sanoihin usein varsin laajassa ja mutkikkaassa johto-opillisessa korrelaatiokentässä. Vähän mielivaltaiselta tuntuu myös se, että »juurimorfeemeihin» kelpuutetaan vain määräpituiset sanat: Karlssonin luokituksessa sellaisiksi kai kelpaavat *varas*, *hete* ja *talikko*, sen sijaan *kuningas*, *viikate* ja *saverikko* ylittävät säädetyt mak-

simipituuden ja jäävät siksi yli laidan.

Tällä kertaa Fred Karlsson ilmoittaa selvityksensä nimenomaan olevan puhtaasti generatiivin kieliopin mukainen. Jo ensi sivulla hän esittää määritelmän: »Täydellinen kielispesifinen generatiivi kielioppi on automaatti, joka tuottaa äärettömän määrän kieliopillisesti oikeita virkkeitä ynnä niihin kuuluvat syntaktis-semanttiset rakennekuvaukset ja foneettiset edustumat.» Morfeemistruktuurisääntöjen tehtävänä tässä automaatissa on vuorostaan »kuvata, mikä rakenne täysin spesifioidulla valiomuotoisella juurimorfeemilla on oltava», ja tällöin ne »eksplisiitisti luonnehtivat niitä rakennerajoituksia, jotka ovat pohjana synnyntäisen kielenpuhujan fonologiselle kompetenssille, hänen intuitiiville tiedolleen siitä, mitkä segmenttijenot [segmentsträngar, engl. segments trings] ovat valiomuotoisia ja mitkä eivät» (s. 10). Johdannon perusteella jää tuloksia odottamaan malttamatta, varsinkin kun luvassa on ensimmäinen suomen äänneopin selvitys, joka »yhdistää MS-[= morfeemistruktuuri-]säännöt leksikon piirrespesifikaatioiden minimointiin» ja siksi pystyy »nostamaan fonologisen kuvauksen eksplanatorisen adekvaattiuden tasolle» (s. 5—6).

Mitä tuo kuvaus tälle tasolle korotettuna siis tarjoaa? Lyhyesti ilmaisten huomatakseni seuraavat tiedot: 1) Luettelon suomen »syvyysfonologisista» vokaaleista ja konsonanteista, ts. yleissuomen tavanomaisen foneemi-inventaarin, josta on poistettu vain *d* ja *η*, sekä taulukon ja haarukkadiagrammin sen distinktiiveistä piirteistä Chomskyn—Hallen henkeen. 2) Kuvauksen suomen tavun rakenteesta, ts. tutut tiedot siitä, mitkä konsonantit viihtyvät tavun laidoilla ja mitkä vokaalit sen keskellä, ynnä havainnon, että kahden vokaalin jälkeen ei voi samassa tavussa seurata kahta konsonanttia. 3) Määritelmän, jonka mukaan käsite [sic!] »mahdollinen juurimorfeemi suomessa» on enintään kolmitavuinen ja enintään viisimorainen jono. (Kuusimorainen

lainasana *karonkka* mainitaan poikkeukseksi; samanlaisia olisivat kotoisten lainojen joukossa kai myös esim. *setolikka*, *samppanja*, *puustelli* ja *ruustinna*.) 4) Kuvauksen juurenalkuisista ja juurensisäisistä konsonanttiyhtymistä. (Niitä ovat kaikki ennestään tutut sananalkuiset ja -sisäiset konsonanttiyhtymät ynnä uutuutena juurensisäinen *kt* esim. sanassa *ykt(e)*; kyseessä ei tekijän mielestä ole mikään satunnainen erikoisuus vaan järjestelmän kannalta suorastaan välttämättömyys, sillä »ellei abstraktia yhtymää /kt/ esiintyisi, vaikuttaisi /tk/ [siis sellaisessa sanassa kuin *matka?*] poikkeukselliselta». 6) Kuvauksen juurenloppuisesta konsonantistosta. (Tämä kuvaus ei sisällä pelkästään vanhaa tuttua. Juurenloppuisia ovat näet tekijän mukaan paitsi *t*, *s*, *n*, *l* ja *r* myös epäluku niitä yksinäiskonsonantteja, geminaattoja ja konsonanttiyhtymiä, jotka *e*-vartaloissa tavataan ensi ja toisen tavun rajalla, siis esim. *lm* sanassa *salmi*, *pp* sanassa *sappi*, ja, merkkillistä kyllä, myös *kt* sanoissa *yksi* ja *kaksi*. Juurensisäisen *tk*:n poikkeuksellisuus ei siis tässä vaiheessa enää huoleta tekijää, pikemmin — niin saanee arvata — juurenloppuisen *tk*:n poikkeuksellisuus esim. juuressa *putk*.) 7) Havainnon, että ensi tavun reunuksina ei kernaasti ole kahta identtistä konsonanttia; poikkeukset enimmälti ekspressiivisanoja. (Ero Kiviniemen teoksesta Suomen partisiippinimistöä s. 28 olisi löytynyt se lisä, että ekspressiivisanoissakin kyllä on tilastollisesti todettavaa tendenssiä samanlaiseen välttelyyn.) 8) Suomen vokaaliharmonian pääsäännöt. 9) Vokaalisekvenssien esittelyn tekijän aieman julkaisun mukaisesti. 10) »Muita vokaalirajoituksia» (mm. Groundstroemin väitöskirjasta tuttu huomio, että vokaalikominaatioita *e—y*, *i—y* kartellaan perusvartaloissa; eräisiin muihin huomioihin palaan hetken päästä). 11) »Eräitä V + C ja C + V -rajoituksia» (sananalkuisten sekvenssien *ji-*, *je-*, *vu-* ja *vy-* karttelu; havaintoja VVCC-tyyppisistä sekvensseistä).

Niin tuttua tietoa kuin tällainen valta-

osalta onkin, saattanee olla paikallaan, että se on kerätty yksien kansien väliin. Eri sekvenssityyppisiä lajitellessaan tekijä sitä paitsi on pannut merkille joitakin seikkoja, jotka eivät varhemmin ole olleet huomion kohteena ainakaan yleisesti. Sellaisia sisältyy esim. juuri noiden VVCC-tyyppisten sekvenssien selvittelyyn, joka osoittaa, ettei mikä tahansa geminaatta tai konsonanttiyhtymä voi missä oloissa tahansa seurata ensi tavun pitkää vokaalialinesta; niinpä nasaali- ja likvidageminaatat voivat esiintyä perusvartalon sisällä vain sellaisissa heikkoasteisissa muodoissa kuin *suunnan*, *aallon*, *kierrän*. Esitys on kyllä luonnosmainen, ja selvästi erheellinen on esimerkiksi tekijän maininta, että »/nt/:n edellä voi esiintyä vain kolme vokaaliyhdelmää, nimittäin /ii, uu, ää/, mutta eivät /aa, ee, öö, oo, yy/; siten *kiinletä* [*kiinteä*-sanalle fingerattu »pohjamuoto»], *suunta*, *kääntä* mutta vain johdoksissa *saa + nti*, *joo + nti*, *löö + nti*». Entäpä *laantu-*, *paanne*: *paanteen*, *rientä-* (ei ole nykyisessä kieltäjässä *rien*: *rikene*-paradigman johdos), *lienty-* ja *lienteä* (sisältävät nykykielen kannalta *nt*:llisen »juuren», vaikka voivat historiallisesti hyvin olla Lauri Hakulisen Vir. 1949 s. 199—201, 304—308 selvittämään tapaan *liemi*-sananjohdoksia), *työntä-*, *kuontu-*, *kuontalo*? Ennenaikaiseksi osoittautuu siten myös pelkästään tähän tapaussikermään nojautuva arvelu, että »/ii/:n, /uu/:n, /ää/:n esiintyminen voidaan tulkitta merkiksi perusuolteen kolmivokaalijärjestelmän vallitsevuudesta». Vaikea siitä lienee löytää muitakaan merkkejä nykysuomalaisen aineiston pohjalta.

Mutta nyt viriää tärkeä periaatteellinen kysymys: missä määrin puheena olleiden tietojen hankintaan on tarvittu sitä nimenomaista aparaattia, jonka avulla tekijä alussa on luvannut saavuttaa »eksplanatorisen adckvaatiuden»? Selvältä näyttää, että ainakaan yleensä sitä *e* ja *i* ole tarvittu. Se mitä kirjoittaja on huomannut ja nähtäväksi tarjonnut, on kyllä tietoa suomen (perus)vartalotyypin ään-

nerakenteesta, mutta vaivoin ovat toteutuneet ne lupaukset, jotka johdannossa esitettiin uuden tuottoautomaatin erityisestä selityskyvystä. Lukija joutuu pulmallisen tehtävän eteen. Hänen on ratkaistava, eikö Karlssonin selvittely siis olekaan eksplanatorisesti adekvaattia vai onko niin, että eksplanatorinen adekvaattius jo 70-luvun alussa voidaan saavuttaa muulla tavoin kuin liikkumalla 60-luvun west-side-story-iskelmien tahdissa.

Esittelyni jäisi puutteelliseksi, jos en tässä kohden huomauttaisi, että mukana on sentään sellaistaakin ainesta, johon luultavasti ei olisi päädytty vailla tuon tuottoautomaatin oletusta. Sitä ovat ennen kaikkea ne kymmenet piirrespesifikaatioihin perustuvat kaavat, jotka tekijä on sirotellut sanallisen esityksensä lemaau. Lukijan ei ole helppo saada selville, onko ne tarkoitettu itsenäisiksi tutkimustuloksiksi, ehkä suorastaan selityksiksi, vai vain tiiviillä tavalla havainnollistamaan muuten saavutettuja tuloksia. Otaksun kuitenkin, että päätarkoituksena on havainnollistaminen; siihen viittaa se, että Karlsson tavallisesti esittää samat asiat myös sanallisessa muodossa. Mutta juuri tuon otaksumani päätarkoituksen hänen kaavansa täyttävät mahdollisimman huonosti. Ne ovat järkiään yhtä rönsyilevän epähavainnollisia kuin generatiivin fonologian kaavat yleensä pyrkivät olemaan; tunnustan suoraan, että jouduttaakseni hiukankaan tutustumistani Karlssonin esitykseen olen yleensä harpponut niiden yli ja vain uskotellut itselleni, että ne sanovat saman mikä tekstistäänkin ilmenee. Mainitsen esimerkkinä s. 73 olevan kaavan, jolla halutaan ilmaista, että pitkän vokaaliaineksen jälkeisenä konsonantistona tulevat kyseeseen geminaatoista *pp*, *tt*, *kk* ja konsonanttiyhtymistä taas *ps*, *ts*, *ks*; *sk*, *st*; *hk*, *ht*; *nt*, *lt*, *rt*. Tämä luettelo vie tilaa riviin, sen kommentointi äänneiden kvaliteetilla operoiden enintään kolme neljä riviä mutta sen esittäminen kaavana puoli sivua, ja kaavassa esiintyy mm. 28 suljetta (kaari-, aalto- ja hakasulkeita, jopa neljä sisäkkäin), 21 etu-

merkkiä (vaihdellen *a*, *β*, + ja — -merkkejä) ja 21 piirrelyhennettä (crisuuruisin osuuksiin *yll*, *son*, *cnt*, *cor*, *lab*, *cons* ja *bk*). Kenen hahmotettavaksi, kenen muistettavaksi tällaista esitystekniikkaa kannattaa monistaa?

Toinen esimerkki. Suomen vokaaliharmoniaa Karlsson kuvaa seuraavalla yleiskaavalla (s. 62):

$$om \left[\begin{array}{l} + \text{syll} \\ \alpha \text{ lab} \\ - \alpha \text{ low} \end{array} \right] s\acute{a} \rightarrow [\beta \text{ bk}] / + X \text{ — } X +$$

Vilkor: X innehåller inte +

Tämä kaava ehkä ei ole tarkoitettu vain havainnollistamaan vaan tosiaan myös selittämään asiaa. Siihen viittaa se, että Karlssonin sanallinen formulointi tällä kohtaa on tavallista selvemmin vain itse kaavan parafrasaa: »niillä vokaalisegmenteillä, joilla on piirteisiin [\pm lab] ja [\pm low] nähden eri arvot, on juuri morfeemissa ja sanassa oltava sama arvo piirteeseen [\pm bk] nähden». Vähemmän parafrasinomaisesti sanoma jouduttaiisiin selväämään suunnilleen seuraavaan asuun: ei-väljistä labiaalivokaaleista ja väljistä illabiaalivokaaleista voivat samassa sananmuodossa kombinoitua keskenään vain joko etu- tai takavokaalit. Tähän formulointiinhan sisältyy vielä aimo annos redundanssia, sillä kaikki labiaalivokaalit ovat suomessa tunnetusti ei-väljiä ja molemmat väljät vokaalit illabiaaleja. Jos formulointi nyt sievennetään pyyhkimällä redundanssi pois, se muuntuu seuraavaksi: labiaalivokaaleista (= *o*, *u*, *ö*, *y*) ja väljistä vokaaleista (= *a*, *ä*) voivat keskenään kombinoitua vain etu- ja takavokaalit. Jaksako joku uskoa tämän löydöksen uudeksi? Uudelta se voi n ä y t t ä ä niin kauan kuin siinä pysytetään viimeistä sievennystäni edeltänyt redundanssi, ts. ominaisuus, jota juuri taloudellisuuteen pyrkivältä kuvaukselta vähiten odottaisi. Fred Karlsson tähden-tää erityisesti sitä kaavansa etua, että se ei sano *e*:stä ja *i*:stä mitään, joten siis niiden kombinoitumismahdollisuuksien vapaus tulee osoitetuksi kaavoitsekin. Eh-

kä tähän saa huomauttaa, että myös sanallinen pelkistys voidaan yllä olevaan tapaan tehdä virkkamatta *e*:stä ja *i*:stä mitään.

On Karlssonin esityksessä muutakin selaista, jonka sysäyksenä on voinut olla vain hänen ohjelmallinen »viitekehkyksenä». Sellainen on hänen kaksitavuisten *e*-vartaloiden käsittelynsä. Hän tunnustautuu sen lingvistisen talousmuodon kannattajaksi, jonka mukaan suurin säästö saadaan olettamalla *e*:ttömiä »pohjamuotoja» *nim, rek, tek, virt, suks, onk, kilp, sarv* jne., ja korostaa s. 46, että täten saadaan aikaan »merkittävä yleistys»: epenteettinen *e* lisätään esim. partitiivin päätteen eteen, jottei syntyisi MS-sääntöjen kanssa ristiriidassa olevia rakenteita (esim. **imptä* pro *impeä*; vrt. partitiiviin *virttä*, jonka konsonanttityhtymä *rtt* voi esiintyä perusvartalon sisälläkin). Ehkä hän ei ole tullut ajatelleeksi, että vähintään yhtä merkittävä yleistys saataisiin lähtemällä *e*:llisistä muodoista: *e säilyy* niissä muodoissa (esim. *impeä, olkea, hanhea*, joissa sen kato johtaisi vartalon sisäisenä tuntemattomiin konsonanttikasaumiin), katoaa vain niissä, joissa kato vie vartalon sisäisenä tuttuun konsonanttityhtymään joko suoraan (*tulta, virttä* jne.) tai vähien modifikaatioiden kautta (*veistä* < **veistä*, *lasta* < **lapsta* jne.). Tämän seikan, joka on muuten myös historiallisen totuuden mukainen, on aivan oikein huomannut Groundstroem (tutkimuksensa s. 138), eikä ihan vähäpätöisenä voida pitää sitäkään tällä keinoin saatavaa lisäyleistystä, että suomen perusvartalot ovat valtaosaltaan kaksitavuja ja vokaaliloppuisia. Saman tien poistuisi sellainen Karlssonia kiusannut häiriö, että vastoin hänen yleisiä MS-sääntöjään vartalot *jooks, peeks* ja *sööks* sisältävät pitkän vokaalin jälkeisen konsonanttityhtymän, ja saataisiinpa aikaan melkoinen konsonanttien distribuutiota koskeva kaunistuskin, kun ei yhdessäkään tapauksessa tarvitse olettaa juurimorfemien loppuisia konsonanttityhtymiä, saati geminaattoja (Karlssonilla *sapp!*). Selvää on, että myös *e*:n

katoa koskeva sääntö olisi paljon kapealaisempi ja tulisi käyttöön paljon harvemmin kuin muuten tarvittava *e*:n lisäämistä koskeva sääntö tai säännöstö. Näyttää muuten siltä, että tekijä ei ole koto esitystään ajatellut oikein loppuun asti. Miten olisi muulla tavoin ymmärrettävissä, että kun hän myöhemmin (s. 70) huomaa verbien *tuntea, polkea* ja *tunkea* olevan vailla konsonanttivartaloa, hän siitä syystä katsoo joutuvansa oletamaan niille kuitenkin *e*:llistä pohjamuotoa ja puolustautuu nyt tämäntyyppisten paradigmojen harvalukuisuudella ja poikkeuksellisuudella? Ne eivät ole aivan harvalukuisia (vrt. *kulkea, kylpeä, nylkeä, sulkea, sylkeä, särkeä*) eivätkä taivutukseltaan yhtään sen poikkeuksellisempia kuin nominiparadigmat *olki : olkea, kilpi : kilpeä, onki : onkea, särki : särkeä* jne., joissa hänen asettamansa pohjamuodot siis olisivat *e*:ttömiä.

Se keskustelu, jonka *e*-vartalot ovat synnyttäneet suomen kieliopin »fonologista komponenttia» rakennettaessa, on kaikkineen ollut sekä laajinta että kyllästyttävintä, mitä tuo komponentti on pystynyt suomen osalta tuottamaan: sananmukaisesti heilimää ilman hedelmää. Kovin hedelmällisiä lisiä ei Fred Karlssonkaan tähän keskusteluun tunnu tuoneen. Parhaalla tahdolla en voi tulkita onnistuneiksi liioin niitä paria »yleistystä», joihin Karlsson arvelee päästävän, jos lähdetään *e*:ttömistä pohjamuodoista. Toinen niistä on hänen löytämänsä uusi vokaalisoinnun laji, »labiaaliharmonia», joka ilmenee siten, että laveat vokaalit *e* ja *i* eivät voi samassa perusvartalossa kombinoitua pyöreiden vokaalien *ö* ja *y* kanssa. Tämä pitää tietysti paikkansa niin päin, että kombinaatioita *e—ö* ja *i—ö* ei esiinny ja että kombinaatiot *e—y* ja *i—y* ovat harvinaisia (vrt. edeltä s. 85—86). Mutta jotta se saataisiin pätemään toisinkin päin, on Karlssonin ollut turvauduttava kokonaiseen sarjaan trikkejä. Hän selittää, että *ö—i* ja *y—i* -kombinaatioista kyllä on muutamia esimerkkejä (verbit *kykki-, kyni-, köhi-, pyrki-, pökki-, sykki-, söhi-, tökki-*)

mutta että useimpiin niistä on katsottava kuuluvan kontinuaatiivijohdin *i*; varsinaiseksi poikkeukseksi jää vain nomini *köli*, ja se taas on lainasana. Mihin ovat unohtuneet sellaiset nominit kuin *kölli*, *pörssi*, *pyökki*, *hytti*, *kyyti*, *lysti*, *nyytti*, *pyykki*, *ryhti*, *rypsi*, *ryyti*, *synti*, *tykki*, *tyyli*, *rytti* (lainoja) tai *mökki*, *pölli*, *pötsi*, *tölkki*, *tölli*, *nyrkki*, *ryti* (omaperäisiä)? Ja edelleen hän ilmoittaa, että kombinaatioita *ö—e* ja *y—e* ei lainkaan tavata: sellaiset poikkeukset kuin *köyte-*, *kynte-*, *sylke-* ovat näennäisiä, sillä »syvemmillä tasoilla» tämmöiset vartalot ovat hänen todistuksensa mukaan vailla *e*:tä. Oudoksuttaa vain, ettei hän saman tien ole löytänyt toistakin uutta vokaalisointusääntöä: sitä, että toisen tavun *e* ei voi kombinoitua minkään ensi tavun vokaalin kanssa. Sehän seuraisi hänen *e*-vartaloita koskevasta todistelustaan yhtä järkähtämättömästi.

Toinen »yleistys» on se, että eräiden konsonanttiyhitymien (resonantti + klusiili, klusiili + *s*) jäljessä toinen tavu ei voi sisältää enempää *e*:tä kuin *i*:täkään. *e*:n osalta tulos on steriili seuraus kirjoittajan varhemmasta todistelusta: ei ole olemassakaan vartaloita *kante-*, *orte-*, *jälke-*, *sukse-*, *veitse-* jne. vaan vain *kant*, *ort* jne. *i*:n osalta hän on joutunut todistamaan vähän mutkikkaammin: on joitakin poikkeuksiksi leimattavia *i*:llisiä verbivartaloita (*tonki-*, *tinki-*, *keksi-*, *viitsi-* ym.) ja lisäksi harvoja *i*:llisiä nominivartaloita, jotka kuitenkin selittyvät lainoiksi: *tunti*, *vanki*, *pätsi* ja *matsi*. Ihan näin vähälukuisia nuo *i*-vartalot eivät toki ole; tekijältä ovat jääneet huomaamatta mm. lainasanat *pelti*, *renki*, *tinki*, *synti*, *keksi*, *koksi*, *ruotsi*, *viitsi*, *luotsi*, *pitsi*, *tapsi*, *kiipsi*, *rapsi*, *rypsi* ja *raksi* (jonka hän tosin mainitsee, mutta nimenomaisena esimerkkinä puhtaasti fiktiivistä perusvartalosta). Oletetaan nyt joka tapauksessa, että Fred Karlssonin todistelu on pelisääntöjen mukaista. Lukija saanee silloin tehdä lisäehdotuksen ja jatkaa yleistelyä. Sama toteamus näet pätee yleensä myös yksinäiskonsonanttien, geminaattojen ja loppujen konsonanttiyhitymien yhteydessä, sillä

e-vartaloita ei niissäkään tapauksissa esiinny ja *i*-vartaloiden valtaosa selittyy lainoiksi. (Karlssonin mukaanhan suomen »syväarakenteesta» puuttuu esim. omaperäiset nominivartalot *hike-*, *vuote-*, *kuuse-*, *lume-*, *suone-*, *huole-*, *nuore-*, *poske-*, *lapse-*, *lehte-*, *helme-*, *sorme-*, *polve-*, *parve-*, *kaikke-*, *sappe-*, *onne-* ja *numme-*, ja sellaiset konsonantistoltaan samannäköiset *i*-vartalot kuin *laki*, *kyyti*, *kuosi*, *kumi*, *uuni*, *kaali*, *kuuri*, *kuski*, *tapsi*, *mahti*, *kelmi*, *harmi*, *holvi*, *sorvi*, *leikki*, *pappi*, *penni*, *rommi* osoittautuvat jälleen lainasanoiksi.) Karlssonin ajatuslinjoja kehitellen päädyttään siis tulokseen, joka melkoisesti poikkeaa hänen omasta »yleistyksestään»: on kyllä sekä *e*:hen (= Karlssonin *ø*) että *i*:hin päättyviä nominiperusvartaloita, mutta ne jakautuvat siten, että *e*-loppuiset ovat miltei aina omaperäisiä ja *i*-loppuiset yleensä lainasanoja (eräisiin helposti havaittaviin poikkeuksiin en tässä puutu). Tämä on tietysti merkittävä yleistys, jolle on hahmoteltavissa myös yksityiskohtainen kielihistoriallinen tausta, mutta kysyä sopii, eikä tällaisiin tuloksiin liu'utaessa ole samalla jo räjäytetty ne puitteet, joiden sisässä oikeaoppisten MS-sääntöjen on lupa pysytellä. Ne lainasanat, joiden varaan tulos on rakentunut, ovat näet normaalin kielenpuhujan kannalta nykykielessä kotoistuneita (»hemtama») sanoja: osa kielenpuhujista ehkä *t i e t ä* ainakin osan niistä olevan vierasperäisiä, mutta ei kukaan niitä *t u n n e* omaksi ryhmäkseen, joka kielitajussa mil-lään lailla erottuisi muista kotoisista vartaloista. Jos MS-sääntöjen on määrä olla synkronisia, silloin ei kotoisten sanojen veroisiksi tunnettuja lainoja ole tietysti lupa merkitä; jos taas tällaisten tapausten lainuus hyväksytään selityspusteeksi, silloin on johdonmukaisuuden vuoksi hyväksyttävä muutkin diakroniset selitykset. Koetin edellä Groundstroemin tutkimuksen vokaaliharmoniaosaa käsitellessäni osoittaa, millä tavoin diakronian huomioonotto voi avartaa »MS-sääntöjen» puhtaasti synkronista tulkintaa — tai paremminkin: kumota sen ja tuoda tilalle

uuden, selitysvoimaisemman tulkinnan. Lainasanoja käsitellessään Karlsson on itse päätenyt alueelle, jossa tutkijan viimeistään odottaisi huomaavan, että synkronisten MS-sääntöjen eksplanatorisella adckvaattiuudella *sunt certi denique fines*: on ilmiöitä, jotka saavat asianmukaisemman selityksen vasta kun diakronia otetaan huomioon.

Jos jonkin ansiopuolen haluaa löytää Karlssonin *e-* ja *i-*vartaloiden käsittelystä, se on ehkä tämä: kaikessa väkinäisyydessäänkin se kohdittain on edes antanut syyäksen periaatekeskustelun jatkumiselle. Saman ansion voinee nähdä esimerkiksi niissä kohdissa, joissa käsitellään *h:n* ja diftongien *uo, yö, ie* asemaa suomen »pohjajamuotojen» kannalta. Karlsson päätyy toisaalta lukemaan *h:n* lähinnä puolivokaalien luokkaan yhdessä *j:n* ja *v:n* kanssa, toisaalta postuloimaan pohjasekvenssit *oo, öö, ee*. Tulokset vaikuttavat kummassakin tapauksessa epäluonteilta, enemmän tai vähemmän vääristyneiltä (verrattakoon Groundstroemin päinvastaisen tulokseen diftongiasiassa), mutta niiden takana on sentään jokin määrä järkevää pohdintaa. Suorastaan vääriä pitäisin sitä vastoin tapaa, jolla Karlsson perustelee käsitystään, että nyky-suomen loppukahdennuksen takana on pohjafoneemi /h/: »Näin tulkiten tuntuu myös loppukahdennuksen edustumisen glottaaliksiilina vokaalialkuisen morfeemin edellä luonnolliselta. Kyseessä on suomen kaksi foneettista laryngaalialkua, jotka vaihtelevat niin, että *-h/* terävöityy homorgaaniseksi klusiiliksi» (s. 55). Lausuma kuvaa kyllä osuvasti sitä ahdinkoa, johon suomen äännerakenteen kuvaaja joutuu valitessaan kuvauksen puitteet generatiivin fonologian umpihekisistä muodoista. Niissähän ei kerta kaikkiaan ole sijaa sellaiselle selitykselle, että loppukahdennus nyky-suomessa perustuu määrättyypiseen erilaisten konsonanttien (+ nollan) vaihtelukaavaan, ei minkään piirteiltään spesifioitua kuvitteellisen pohjafoneemin kehittämiseen, ja että vokaalialkuista sanaa edeltävä rajasignaali (= luja aluke)

provosoi tuon kaavan edustajaksi geminoituneen laryngaaliksiilisiin siinä missä sananalkuiset aidot konsonanttifoneemitkin oman kahdentumansa.

Mainitsin kielenkuvaajan ahdingosta. Juuri sitä heijastavat yleisemminkin sekä Fred Karlssonin että Axel Groundstroemin julkaisut. Aloittelevan kielentutkijan osa ei nykyään ole helppo. Kukapa ei juuri alkupuolella uraansa haluaisi pysyä kehityksen kärkijoukossa, siinä joka aatteen ja aiheineen halkoo tuulta rajusti ja suuntavaiston hetkeäkään pettämättä. Mutta löytyykö tie sillä: onko rajuisimmilla tuulenhalkoilla myös pettämättömin suuntataju, vai yltävätkö parempiin tuloksiin sittenkin ne, jotka kulkevat vähän verkkaisemmin, tarkkailevat ympäristöään vähän laajemmalti ja siksi ehtivät yhdentää menonsa osaksi hetken hurmasta vapautunutta kehitystä? Ensimmäisessä tutkimuksessaan Fred Karlsson vielä kiitettävästi jaksaa pyrkiä tuollaiseen laaja-alaiseen tarkasteluun. Hänen ajatuksenkulkuaan vauhdittamassa on siinä empiriinen aineisto — itse suunnittelun ja toteutetun koesarjan tulokset —, ja sitä tietä hän päätyy vaihtoehtoisin tulkintoihin, jotka aineistolle voidaan antaa kahden erilaisen teoreettisen näkemyksen valossa. Tulkintapuolta kyllä vaivaa eräänlainen jäykkyys ja johdattelevuus: äkkinäinen lukija erehtyy helposti uskomaan, ettei tähänastinen tutkimus ole pystynyt tuottamaan muita tulkintakeinoja kuin ne lokerot, joihin tekijä koettaa aineistonsa sovittaa. Tästä vähän oudoksuttavasta piirteestä huolimatta tutkimus tuntuu lupaavalta lahjakkuuden osoitukselta. Ilmeistä lahjakkuutta osoittaa myös Axel Groundstroemin tutkimus. Työn myönteisiin puoliin kuuluu sen kuvia kumartamaton omintakeisuus ja samalla sen järkevää perusnäkemys, ettei suomen kielioppi generativistisessa muodossaan ole tabu, jota ei olisi lupa kehittää edelleen aineiston (ts. pintarakenteen) viittomaan suuntaan. Ehkä Groundstroemia ei voida panna kovin

ankarasti tilille siitä, että pyrkimyksen toteutus on usein jäänyt puolittiehen: keran omaksuttu yleinen suhteutuskehys on kahle, josta ei ole aivan helppo irrottautua edes ponnistamalla. Kuinka ankaraksi tuo kahle pahimmillaan voi käydä, osoittaa puolestaan Fred Karlssonin uusin työ. Sen toivoisi vaikuttavan fennistiikkaan herättävästi: kokeiltakoon uusia virikkeitä vapaasti, mutta pidettäköön samalla mielessä, ettei tutkijan asiana ole aineiston vannehtiminen ennalta lukittuun metodiin enempiä kuin sen koristaminen esitystekniikan liehukkeilla — pikemmin hänen asiansa on kehittää sekä metodologia että esitystekniikkaa aiheen ja aineiston antamien viitteiden mukaan. Tällainen kehittäminen ei ole tutkijalle rajoitettava velvoitus, päinvastoin se on tutkijan etuoikeus. Ja samalla se on ainoa tie, jota kulkien fennistiikka pystyy jatkuvasti edistymään ja pääsee tuomaan rakentavia lisäjä myös kielitieteen yleiseen teorianmuodostukseen.

Terho Itkonen